

Het Oversticht

laat de omgeving spreken

Plan van Aanpak

Huize Alexandra

- Archiefonderzoek en scenario-vorming
- Tijdspad
- Communicatie

Albert Vissinga
Anne Maaïke Cords

Versie 4, definitief
Zwolle, 02-02-2024

Voor akkoord:
Het Oversticht

drs. A. Vissinga
Programmaleider Erfgoed

Gemeente Almelo

dhr. A. Sick
Hoofd Stedelijke Ontwikkeling

1. Introductie

In het najaar van 2023 is op het terrein van het voormalige klooster Goede Herder/Huize Alexandra een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd waarbij een begraafplaats is aangetroffen. Het proefsleuvenonderzoek is het afgelopen najaar uitgevoerd n.a.v. vragen vanuit de omroep VPRO over de aanwezigheid van deze begraafplaats. Het proefsleuvenonderzoek was inventariserend van aard, specifiek gericht op het opsporen van mogelijke graven. Na het aantreffen van menselijk skeletmateriaal en enkele crucifixen is het onderzoek stilgelegd en is gestart met verslaglegging.

In het veld is de begraafplaats niet meer als zodanig herkenbaar en de aanwezigheid van de begraafplaats was tot voor kort niet algemeen bekend. Uit archieven is gebleken dat in het verleden bij het klooster een begraafplaats is ingericht waarvan de instandhouding – zolang de begraafplaats bestaat door – middel van een kettingbeding bij het Kadaster is vastgelegd. Uit een beschikbaar gesteld document is duidelijk geworden dat er in 1997 opdracht is gegeven tot het ruimen van 218 graven.

Het Oversticht start vanaf januari 2024 met een archiefonderzoek om feitelijk te achterhalen wie op deze begraafplaats begraven zijn en adviseert gemeente Almelo over de vervolgstappen die kunnen worden genomen met betrekking tot de voorgenomen herontwikkeling van het terrein. Daarnaast is Het Oversticht in nauwe afstemming met de gemeente Almelo verantwoordelijk voor de communicatie over dit onderzoek.

Rondom het klooster Goede Herder/Huize Alexandra in Almelo heerst landelijk maatschappelijke onrust vanwege de verhalen en getuigenissen van voormalig bewoonsters over (mogelijke) misstanden die hier hebben plaatsgevonden in de periode circa 1860-1980. In de instellingen van de Goede Herder werden meisjes en vrouwen geplaatst die thuis niet veilig waren. De meisjes en vrouwen werden gedwongen en onbetaald te werk gesteld in wasserijen en naaiateliers van de zusters. De internationale Congregatie van de Zusters van de Goede Herder heeft in 2020 in een brief haar excuses aangeboden aan de vrouwen die als kind in hun kloosters dwangarbeid moesten verrichten. De VPRO maakt hierover een documentaire.

De vondst van het menselijk skeletmateriaal tijdens het proefsleuvenonderzoek heeft invloed op de herontwikkeling van het terrein. De gemeente Almelo heeft in 2014 de gronden aangekocht en is voornemens deze aan een projectontwikkelaar uit te geven. Nu er een begraafplaats is aangetroffen, zijn er veel nog onbeantwoorde vragen. Daarom heeft de gemeente Almelo Het Oversticht gevraagd om verschillende scenario's in beeld te brengen om tot de voorgenomen herontwikkeling van het terrein te komen en daarnaast een onafhankelijk (archief)onderzoek uit te voeren naar de begraafplaats. Tevens is aan Het Oversticht gevraagd om in afstemming met de gemeente Almelo de externe communicatie rondom de begraafplaats op zich te nemen.

In dit Plan van Aanpak wordt als eerste een korte toelichting gegeven op het uit te voeren archiefonderzoek, daarna wordt de scenario-vorming besproken om tot herontwikkeling van het terrein te kunnen komen. De feiten die vanuit het juridisch- en archiefonderzoek naar voren komen bepalen de verdere richting ten aanzien van de communicatie en de projectontwikkeling.

Met de uitwerking van het Plan van Aanpak wordt, voor zover dat mogelijk is, het aantal door het klooster uitgevoerde begravingen bepaald en gerubriceerd om – waar mogelijk – de nog aanwezige graven te identificeren. Hiervoor wordt naast archiefonderzoek ook gesproken met destijds betrokken partijen en instanties, mede om de archiefgegevens beter te kunnen duiden. Mocht ten tijde van het onderzoek blijken dat er bijvoorbeeld sprake is van niet door het klooster gedocumenteerde graven

dan zal – afgaande van de omstandigheden – daarvan melding worden gedaan bij de daarvoor aangewezen instanties.

2. Archiefonderzoek en scenario-vorming

a) Archiefonderzoek

Onderdeel van de opdracht is het uitvoeren van een archiefonderzoek om de identiteit van de op de begraafplaats begraven overledenen te achterhalen. Op basis van deze gegevens en het verdere archiefonderzoek zal getracht worden een tijdslijn op te stellen van het gebruik van de begraafplaats.

In deze opdracht werken wij nauw samen met de Overijsselacademie, een provinciaal kenniscentrum en productiehuis gevestigd in Zwolle. De Overijsselacademie speelt een actieve rol in het onderzoeken, delen en koesteren van de regionale geschiedenis, taal en cultuur binnen Overijssel. Zij hebben ruime ervaring met het uitvoeren van archiefonderzoek en kennen de regio.

Het archiefonderzoek van Het Oversticht en de Overijsselacademie moet helpen bij het opstellen van scenario's voor herontwikkeling van het terrein. In het archiefonderzoek wordt gezocht naar feitelijkheden die te linken zijn aan begravingen op de begraafplaats van klooster de Goede Herder.

Inmiddels is er een startgesprek gevoerd met de directie van de congregatie van de Zusters van de Goede Herder te Bloemendaal om de archieven in te mogen zien die de Goede Herder Almelo onder andere heeft nagelaten bij het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha in Noord-Brabant. De directeur van Klooster Euphrasia, waar de congregatie tegenwoordig onder valt, heeft volledige medewerking toegezegd. Het eerste bezoek aan het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven heeft reeds plaatsgevonden. Vanaf hier wordt het onderzoek verder uitgebreid om tot een overzicht te komen van begravingen binnen de begraafplaats en mogelijke gebeurtenissen na sluiting van de begraafplaats.

Aanvullend archiefmateriaal is mogelijk te vinden bij de nog bestaande Zusters van de Goede Herder in Bloemendaal, Stichting Horizon te Harreveld (eigenaar van het terrein nadat de Zusters van de Goede Herder het complex verlieten), het archief van het Aartsbisdom Utrecht bij het Utrechts Archief, het bisdom Rotterdam bij het Nationaal Archief, bij het gemeentearchief Almelo en de Historische Kring Stad en Ambt Almelo.

Eén van de zusters van het klooster heeft in het verleden genoemd dat er mogelijk ook graven zijn geruimd door de Bergings- en Identificatiedienst Koninklijke Landmacht (BIDKL). Er zijn inmiddels contacten met de BIDKL om dit te verifiëren.

Ook worden er enkele vraaggesprekken gevoerd met direct betrokkenen (buren, personeel, oud-bewoonsters). De inhoud van deze vraaggesprekken zal specifiek gericht zijn op de begraafplaats en of de betrokkenen hier informatie over kunnen verschaffen. Ervaringen van bewoners zullen, zover deze ter sprake komen genoteerd en opgenomen in de rapportage maar worden niet gestaafd, tenzij deze ervaringen raken aan de begraafplaats.

Een onafhankelijk onderzoek naar eventuele misstanden in het klooster Goede Herder Almelo/Huize Alexandra maakt nadrukkelijk geen deel uit van dit archiefonderzoek.

De bevindingen zullen worden gepresenteerd in een onderzoeksrapport dat integraal in de rapportage wordt opgenomen.

b) Scenario-vorming

Gemeente Almelo heeft Het Oversticht gevraagd om met een aantal scenario's te komen waarin helder wordt gemaakt welke acties nodig zijn om de gronden van Huize Alexandra geschikt te maken voor woningbouw.

Allereerst zullen aan de hand van de in het archief gevonden feiten rondom het aantal begravingen en waar mogelijk de identiteit van de overledenen (zie deel 2.a) en tijdslijn de juridische gevolgen in beeld worden gebracht. Vanuit de onderzoeksuitkomsten zal een beeld gevormd worden van de verantwoordelijkheden van diverse partijen waarna een aantal scenario's beschreven zal worden ten aanzien van het vervolg.

Vragen die hierbij beantwoord worden zijn onder meer:

- Tot hoeverre kan er op basis van de archiefstukken een tijdslijn worden opgesteld ten aanzien van het gebruik van de begraafplaats en hoe ziet deze er dan uit?
- Is er binnen een kerkhof behorende bij een klooster sprake van algemene graven of particuliere graven? Wie is de houder cq. rechthebbende van de begraafplaats en heeft zeggenschap over eventuele ruiming?
- Is er sprake van een grafrusttermijn? Zo ja, welke termijnen dienen te worden aangehouden?
- Mag er door de gemeente Almelo worden geruimd? Daar er al in 1997 een opdracht af is gegeven om 218 graven te ruimen, lijkt de opdracht nu slecht uit te zijn gevoerd.
- Is er door de aanwezigheid van graven (feitelijke situatie) en de gegeven opdracht tot ruiming destijds nog sprake van een kerkhof (en geldt het kettingbeding dan nog)? Of is deze opgehouden te bestaan na de ruiming van destijds waarbij het de intentie was om alles te ruimen.
- Zijn er bij het klooster één of meerdere begraafplaatsen geweest? Indien twee begraafplaatsen zijn gebruikt, waar ligt de tweede begraafplaats en welke consequenties heeft deze bevinding?
- Kunnen kosten van de verschillende scenario's in kaart worden gebracht?

Om bij de voorgenomen ruiming van de graven een goede manier te bepalen, wordt onderzocht welke scenario's er zijn om de graven te ruimen en welk aanvullend onderzoek er mogelijk gewenst is. In beeld zal worden gebracht wat de kosten zullen zijn van de ruiming en welke kosten er gemoeid zijn bij aanvullend onderzoek.

Indien uit de archieven blijkt dat er mogelijk sprake is geweest van een strafbaar feit wordt hiervan melding gedaan bij de politie / het Openbaar Ministerie. Het Openbaar Ministerie bepaalt vervolgens of er een strafrechtelijk onderzoek wordt gestart. Dit zal mede afhangen van de vraag of vermeende het strafbare feit al dan niet verjaard is. Van de eventuele bevindingen van het Openbaar Ministerie / de Nationale Politie zal een rapport worden opgesteld.

Er zal één document worden opgeleverd waarin alle informatie is opgenomen op basis waarvan de gemeente een vervolgrichting kan bepalen.

3. Tijdspad

Het is het voornemen om medio april 2024 de rapportage van het onderzoek en de juridische bevindingen in concept op te leveren. Het is vervolgens aan het bestuur van de gemeente Almelo om aan de hand van het rapport ten aanzien van het vervolg een besluit te nemen. Afhankelijk van de uitkomsten van het (archief)onderzoek en de uitgewerkte scenario's zullen vervolgstappen en

aanverwante planning bepaald (kunnen) worden. Tot en met de ruiming van de begraafplaats en de afronding van eventueel uit te voeren onderzoeken zal Het Oversticht betrokken blijven voor de regievoering en de communicatie.

4. Communicatie

De vondst van een kerkhof op het terrein van voormalig Huize Alexandra roept, zowel in de samenleving als in de media, vragen op. Communicatie over het project vraagt om grote zorgvuldigheid.

Het Oversticht voert regie op de communicatie en is het eerste aanspreekpunt voor betrokkenen, de buurt en de media. Vanuit Het Oversticht is Albert Vissinga de woordvoerder over het proces. De gemeente blijft te allen tijde verantwoordelijk voor de communicatie en voert de bestuurlijke woordvoering uit. Het doel is om objectief te communiceren over het archiefonderzoek naar een historisch en maatschappelijk gevoelig onderwerp. Het communicatieplan is dynamisch. We communiceren tijdig en transparant, onderscheiden doelgroepen en kiezen passende kanalen en momenten. De communicatie over het archiefonderzoek start in januari 2024.